

HİTİTOLOJİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE ÖDEVLERİ

Dr. H. G. GÜTERBOCK

Hititoloji Profesörü

Hititoloji'nin bugünkü durumunu anlatırken, bu kelime ile, eski çağlar Anadolusuna ait bütün ilmî araştırmaları kastederiz. Klâsik çağlar ilmi çevresinde, bir klâsik filoloji, bir klâsik arkeoloji ve bir Grek-Roma târihî olduğu halde, bizim sahamız henüz bu kadar ayrı ayrı ilim şubelerine bölünmemiştir. Klâsik çağdan önceki Anadolu ile meşgul olan her bilgin, az çok, filoloji, tarih, kültür tarihi ve arkeoloji üzerinde çalışmak mecburiyetindedir.

Bununla beraber unutmamalıyız ki, ölmüş bir kavimin maneviyatına nüfuz etmek için en iyi vasıta, kendisinden kalan metinlerdir. Yazılı kaynakları olan ve olmayan devirler hakkındaki bilgimizi birbirile mukayese ederken, metinlerin kıymetini daha iyi takdir eder, ve metinlerden mahrum olduğumuz zaman, bilgimizin ne kadar müphem olduğunu görürüz. İşte bu sebepten dolayı Hititolojide, haklı olarak, filoloji siklet merkezini teşkil eder. Biz de burada filolojiyi ilk olarak ele alacağız.

I. Filoloji.

Bugün, Eti filolojisinden bahsedilirken, çiviyazısı ile yazılan metinlerle meşgul olma kastedilir. Filvaki Eti devletinde iki yazı sistemi vardı: 1 — Eti hiyeroglifleri denilen yerli resmî yazı sistemi, 2 — Babil'den iktibas edilen çiviyazısı. Hiyerogliflerin çözülmesi henüz tamamlanmamış olduğundan dolayı, ve tabiatile bu yazı ile yazılmış metinlerin izahında fazla ileriye gidilmediğinden, bir hiyeroglif filolojisinden henüz bahsedemeyeceğiz. Eti Hiyerogliflerinden daha aşağıda bahsedeceğiz; evvela Eti çiviyazısı filolojisini bahis mevzuu edelim.

A. Metinler. 1 — Tabletlerin bulunuşları; Eti filolojisi hemen hemen yalnız Boğazköy'de bulunan tablet hazinesine dayanır. Burada 15000 tabletin bulunmasına mukabil Boğazköy dışında ancak altı tane Etice tablet bulunabilmiştir¹ Bu buluntunun ehemmiyetini göstermek ve Hititolojinin yerine getirmek zorunda olduğu ödevlerden bazısını belirtmek için, tabletler üzerindeki çalışmaları gözden geçirelim.

Boğazköy'de yapılan kazıları iki guruba ayırabiliriz: Birincisi 1906,

¹ Mısırdaki Amarna'da, Arzava Mektupları denilen iki tablet; Tarsus'ta bir (Journal of the American Oriental Society, 59, 1 v. dev.), Hatay'da Açana'da bir (Zeitschrift für Assyriologie 45, 73 v. dev., : Orientalia 8, 310. v. dev.), Alacahöyük'te bir (kazı raporunda çıkacaktır) ve son zamanda Zile civarında Maşat köyünde bir tablet bulunmuştur (bu Dergi, S. 389 v. d.).

1907, 1911, 1912 yıllarında İstanbul Müzesi ikinci müdürü Makridi Bey ile Berlin Üniversitesi profesörlerinden Hugo Winckler tarafından, ikincisi ise 1931-39 yıllarında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Direktörü Kurt Bittel tarafından yapılmıştır. Birinci hafriyat serisinden çıkan tabletler, İstanbul Müzesinin malı olmakla beraber, işlenilmek üzere Berlin Müzesine gönderilmiştir. Bu tabletlerin büyük bir kısmı bugün İstanbul'a iade edilmiştir. Bittel'in çıkardığı tabletler ise Ankara Müzesindedir.

Tabletler Boğazköy'ün çeşitli semtlerinde bulunmuştur. Makridi Bey üç yerde tablet bulmuştur: 1 — Büyükkale'nin batı kenarında bulunan bir yapıda, 2 — Büyük Mabel'in depolarından birinde, 3 — Kalenin bulunduğu tepenin eteğinde, mabede yakın, ne olduğu bilinmeyen bir binada. Aynı yerlerde Bittel de kazı yapmış ve bazı tabletler bulmuştur. Bundan başka Bittel, Büyükkale'nin Güney-Doğu kenarında yaptığı bir kazıda, yeni bir arşiv bulmuştur. Bununla dört buluntu yeri tesbit edilmiş oluyor demektir. Gayet tabiidir ki şu soru akla gelebilir: Acaba çeşitli arşivlerde bulunan tabletlerin muhtevası, buldukları arşivlere göre değişir mi? Meselâ mabette dinî metinler ve kalede siyasî metinler mi bulunmuştur? Bu soruya cevap vermek kolay değildir. Çünkü ilk kazılarda bulunan tabletler, kayıtları tutulmaksızın birbirile karıştırılmıştır. Yeni kazılarda ise, bulunan bütün tabletlerin kayıtları yapılmış ve görülmüştür ki, her neviden tablet her dört arşivde de bulunmaktadır. Meselâ mabette tarihî, siyasî metinler bulunduğu gibi kalede de dinî metinler ortaya çıkmıştır. Yalnız muayyen birkaç metin gurubunun kalede hiç çıkmamasından, Makridi Bey tarafından elde edilen bu tabletlerin mabetten çıkarıldığı sonucuna varılabilir: Meselâ, III. Hattusili'nin tahta çıkışma dair olan metin ile Kumarpi efsanesi gibi metinler. Yeni bulunan tabletler tamamen neşredildiği takdirde, hiç olmazsa en son bulunan arşiv hakkında kat'î bir hüküm vermek imkânı hasıl olacaktır. 1914 den önce bulunan arşivler için ancak Makridi'den sonra Bittel tarafından bulunan tek tük parçalara dayanmak mecburiyetindeyiz ki, bu da bize tam bir fikir vermekten çok» uzaktır.

2 — *Metin neşriyatı*: 15000 tabletin henüz cüzî bir kısmı neşredilmiştir. Bununla beraber yapılan işi küçümsememeliyiz. Almanya'da şimdiye kadar Deutsche Orient - Gesellschaft tarafından 6, Berlin Müzesi namına 33 cilt çiviyazısı metinleri yayınlanmıştır². Ticaret yolu ile veya elden düşme olarak Londra Müzesi ve dünyanın resmî ve hususî çeşitli koleksiyonları tarafından elde edilen tabletler, iki eser halinde neşredilmiştir³. Bütün bu yayım faaliyeti az olmamakla beraber, yine

² Keilschriftteste aus Boghazköi, 1-6 (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient - Gesellschaft 30, 36); Keilschrifttürkünden aus Boghazköi 1-32 (Staatliche Museen Berlin) ve 33 (yine Deutsche Orient - Gesellschaft adına).

³ Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum, Londra 1920; A. Götze, Verstreute Boghazköi - Teste, Marburg 1930.

şimdiye kadar yapılan iş, bütünün dörtte birini bile teşkil etmez. Demek ki önümüzde, önemli olduğu kadar verimli de olan bir ödev durmaktadır. Son senelerde Türkiye'de de neşriyat işine başlanılmıştır. Fakültemiz me'zunlarından iki bayanla birlikte hazırladığımız ve bugünlerde basılmakta olan bir eser, İstanbul Müzesindeki tabletlerin bázıların kopyalarını ihtiva eder⁴.

3 — *Transkripsiyon ve tercüme*: Eline böyle bir eser alacak olan her hangi bir kimse, yalnız çiviyazısı göreceği için, bu gibi kitapların niçin aynı zamanda transkripsiyon (çiviyazısının bizim harflerimize çevrilmesi) ve tercümeleriyle birlikte yazılmadığını sorabilir. Bu soru her ne kadar haklı görünürse de şimdiye kadar tutulan yol yine en doğru yoldur. Çünkü, filhakika herhangi bir metnin transkripsiyonunu yapmak kolaydır; fakat transkripsiyon, ancak, çiviyazısı metnini tamamlarsa, ozaman bir kıymet ifade eder. Hemen hemen bütün tabletler kırık dökük bir haldedirler. Bazan ayrı ayrı yerlerde neşredilen iki parçanın, aynı tabletin paçaları olduğu sonradan anlaşılmaktadır; bundan başka, eski yazıcılar, çok kerre bir metnin müteaddit nüshalarını yazmışlardır. Bu gibi çeşitli nüshalar çok defa birbirini "tamamlar. İşte, aynı tablete ait olan parçaları bir araya getirip, aynı metnin diğer nüshalarile tamamlanarak yapılan transkripsiyon, yukarıda kasdettiğimiz tamamlayıcı transkripsiyondur.

Tercümeye gelince: Eticede. henüz manâsı bilinmiyen birçok kelime bulunduğundan, etraflı izah yapılmadan, doğru bir metin tercümesi yapılamaz. İşte anlatmaya çalıştığımız tamamlayıcı transkripsiyon ile izahlı tercüme, muazzam bir mesaiye muhtaçtır. Mümkünse bu işte bütün dünya hititologlarının çalışmaları lâzımdır. Binaenaleyh, metin neşredeninin vazifesi evvelâ, metni en kısa bir zamanda umuma arz etmek, sonra, metni aslına uygun olarak, kırık ve noksan yerlerini aslındaki ölçülerde kopya etmektir. Bu iki şartı ancak metnin, transkripsiyon ile değil, çiviyazısı ile neşri, yerine getirebilir. Bunu temin etmek için, tabletin, fotoğrafını neşretmek akla gelirse de, bu iş pahalı olduğu gibi, fotoğrafların okunması yüzünden mesaiyi daha da güçleştirir. Bu sebeple tabletler çini mürekkebi ile ve elle kopya edilip çoğaltılmaktadırlar. Ve işte bu kopyalar üzerindedir ki dünyâ bilginleri transkripsiyonlar ve tercümele yapabilirler.

Şimdiye kadar transkripsiyonu ve tercümesi yapılan metihlerin sayısı hiç te az değildir.

a) *Tarihî metinler*: İlk olarak tarihî metinlerin neşriyle işe başlanmıştır.. Bu tercihin sebebi de, bu nevi metinlerin kaynak olarak önemi olması ve bir de dil bakımından diğerlerine nisbeten daha kolay bulunmasıdır. Burada ancak en mühim yayınları anmakla iktifa edeceğiz: III.

⁴ İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Boğazköy tabletlerinden seçme metinler. H. Bozkurt, M. Çiğ, H. G. Güterbock.

Hattuşili'nin yukarıda adı geçen fermanı⁵; II. Murşili'nin "annalları",⁶ devletin son zamanlarına ait olmak üzere, âsi bir vasal beye karşı yapılan bir iddianame⁷; ozaman uluslararası diplomat dili olan Akkadca ile yazılmış devlet muahedeleri⁸; etice yazılmış devlet muahedeleri⁹; Ahhiyava ülkesinin ismi geçen bütün vesikalar (Ahhiyava ülkesinin, Miken devrindeki Yunanistan olduğu iddiası ortaya atıldıktan sonra Bu metinler bilhassa alâkayı çekmiştir)¹⁰. Eski Eti Devleti zamanından kalma: I. Hattuşili'nin halef tayini fermanı¹¹; aynı zamanda Eski Devletin tarihini de ihtiva eden ve tahta tevarüs meselesini tanzim eden Telipino fermanı¹²; Kuşşar kralı Anitta'nın kitabesi¹³; geçmişe ait hâdiseleri az çok efsanevî bir şekilde anlatan bazı metinler¹⁴.

b) kanunlar: Yalnız tarihî metinler işlenmemiştir. Hammurabi, Asur ve İsrail kanunları ile hukuk mukayesesi bakımından önemi olan Eti kanunları, filvaki bir çok defa tercüme edilmiştir¹⁵. Fakat bu metin okâdar çok zorluklar ihtiva eder ki, şimdiye kadar yapılan hiç bir tercüme, bunları tamamen çözememiştir. Yeni bir tercümenin yapılmakta olduğu, bazı neşriyatta haber verilmektedir¹⁶.

c) Dinî metinleri Son zamanlarda dinî metinler de ele alınmıştır. Hastalığa, maddî ve manevî manâda pisliğe ve sihire karşı yapılan temizliğe ait sihir metinleri, son zamanlarda tercüme edilen metinler ara-

⁵ A. Göfze, Hattusilis (Mitteilungen der Vorderasiatisch - Aegyptischen Gesellschaft [MVAG] 29,3); A. Göfze, Neue Bruchstücke zum grossen Test des Hattuailia und den Paralleltesten (MVAG 34,2); E. H. Sturtevant, A. Hittite Chrestomathy (Philadelphia 1935), 64 v. dev.

⁶ A. Göfze, Die Annalen des Mursilis (MVAG 38).

⁷ A. Gotze, Madduwattas (MVAG 32,1).

⁸ E. F. Weidner, Politische Dokumente (Boghazköi - Studien 8-9).

⁹ J. Friedrich, Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitiseher Sprach'e, I (MVAG 31,1) ve II (MVAG 34,1). — V. Korosec, Podelitev hetitske pokrajine Dattasse Ulmi - Tesupu (Akademija Znanos)i in Umetnosti v Ljubljani, 1943; (Slovenca, İtalyanca bir hülâsa ile).

¹⁰ F. Sommer, Die Ahhiyava - Urkunden (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Neue Folge 6,1932).

¹¹ F. Sommer und A. Falkenstein, Die hethitisch - akkadische Bilingue des Hattusili I. (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Neue Folge 15,1938).

¹² J. Friedrich, Aus dem hethitischen Schrifttum (Der Alte Orient 24,3), 6 v. dey, ; E. H. Sturtevant, A Hittite Chrestomathy, 182 v. dev.

¹³ B. Hrozny, Archiv Orientalni 1, 273 v. dev. ; bu metne dair yeni buluntular : H. Otten, Mitteilungen der Deutschen Orient -Gesellschaft 76,44 v. d.

¹⁴ H. G. Güterbock, Zeitschrift für Assyriologie 44, 45 v. dev.

¹⁵ F. Hrozny, Code Hittite (Paris 1922): H. Zimmern und J. Friedrich, Hethitische Gesetze (Der Alte Orient 23, 2, 1922); A. Walther, The Hittite Code (J. M. P. Smith'in «The Origin and History of Hebrew Law » adlı eserinde, s. 246 v. dev.)

¹⁶ J. Friedrich'in hazırlamakta olduğu yeni kanunlar tercümesi hakkında bak: Sommer Falkenstein'in not 11 de gösterilen eserleri, S. V: J. Friedrich, Symbolae ad Iura Orientis Antiqui Pertinentes Paulo Koschaker Dedicatae (Leiden 1939), S. 1.

sındadır.¹⁷ Metinlerin bir kısmı da bayramlara, aittir.. Etilerde bizzat kralın başta bulunduğu ve senenin muayyen günlerine rastlayan bayramlar çok önemlidir. Bu bayramları bütün teferruatile anlatan uzun, mufassal metinler vardır. Bir tek tablete sığmayan bu mevzular, tabiatile birkaç tablet doldurmak zorundadır. Muhteviyatı birbirine çok benzeyen binlerce kırık tablet arasından hangisinin hangi bayrama ait olduğunu tayin etmek güç bir iştir. Din ve kültür tarihî bakımından pek ehemmiyetli olan bu metinlerden muayyen bir bayrama ait olanları son zamanda Fakültemizde bir doktora vazifesi olarak işlenmiştir¹⁸ Bazı duaların tercümeleri de yapılmıştır.¹⁹

d) *Edebiyat*: Edebiyata gelince, bu arada birkaç "mitos,, ve destan sayabiliriz. Gilgameş destanının Etice şeklinin kırık parçaları Almancaya tercüme edilmiştir²⁰. Bu parçalar destanın Akkadca aslında kırık ve müphem olan bazı yerleri de tamamlamaktadır. Bu Etice parçalardan istifade edilerek toplanan Akkadca aslının Türkçe tercümesi yapılmıştır.²¹ Anadolu'ya has bir mevzu olan Fırtına tanrısı ile İlluyanka adlı yılan arasında bir mücadeleyi hikâye eden bir metin Almancaya tercüme edilmişse de, bu tercüme bazı noktalarda düzeltilmeğe muhtaçtır.²² Kaybolup tekrar ortaya çıkan bir tanrıdan bahseden bir "mitos,, son zamanlarda çıkan bir eserde tetkik edilmiştir.²³

Garp dillerinde bugüne kadar çıkan tercümelerin Türkçeye çevrilmesi her ne kadar faydalı ise de, böyle bir işin yalnız bir hititoloğ tarafından yapılacağı da göz önünde tutulmalıdır. Çünkü bir çok noktalarda bu eski tercümeler, yeni bulunan metin parçaları ve heran iler-

¹⁷ F. Sommer und A. Ehelolf, Das hethitische Ritual des Papanikri von Komana (Boghazköi Studien 10, 1924); E. H. Sturtevant, A Hittite Chrestomathy, 106 v. dev. («The Ritual of Anniwianis» adlı metin); Schwartz, Journal of the American Oriental Society 58, 334 v. dev.; L. Zuntz, Un Testo ittita di Seongiuri (Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze Lettere ed Arti 96, Venedik 1937, 477 v. dev.); A. Goetze ve E. H. Sturtevant, The Hittite Ritual of Tunnawi (American Oriental Series 14, New Haven 1938). A. Götze und H. Pedersen, Mursilis Sprachlähmung, Kobenhavn 1934.

¹⁸ M. Selçuk Ar, Etilerde Bahar, Bayramı Törenleri (Fakültemizin Doktora Tezleri sırasında çıkacaktır. Dergimizin bak; Cilt II sayı 1, s. 57 v. d.).

¹⁹ J. Friedrich, Aus dem hethitischen Schrifttura II (Der Alte Orient 25, 2) 19 v. dev.; A. Götze, Kleinasiatische Forschungen I, 161 v. dev.; O. Gurney, Hittite Prayers of Mursili II. (Ankaraya henüz gelmemiştir).

^{19a} Harp arabası atlarının terbiyesine ait olan mufassal metinlerden bir tanesi Hrozny tarafından Arçhiv Orientâlni 3, 431 v. dev. da, bütün metinler ise H. A. Potratz'ın «Das Pferd in der Frühzeit» (Rostock 1938) adlı eserinde tercüme edilmiştir.

²⁰ J. Friedrich, Zeitschrift für Assyriologie 39, 1 v. dev.

²¹ Muzaffer Ramazanoğlu, Gilgameş Destanı. A. Schott'un Almancaya yaptığı tercümeden istifade edilerek Babilce asıl metinden çevirilmiştir. Prof. Landsberger'in bir mukaddemesile. İstanbul 1942.

²² A. Götze, Kleinasien (Handbuch der Altertumswissenschaft, Kulturgeschichte des Alten Orients, 3, 1), 131 v. dev.

²³ H. Otten, Die Überlieferungen des Telipinu-Mythus (MVAG 46, 1, 1942).

lemekte olan filolojik bilgi yüzünden, tashihe muhtaçtır. Binaenaley, her hangi bir lisan bilenin doğrudan doğruya modern dillerden tercümesi kıymetsizdir.

B Lügat: Tercümeler hakkındaki tafsilâtımızın başlangıcında, dil müşküllerinde daima geniş ölçüde Iûgat araştırmalarına ihtiyaç hasıl olduğundan basettik. Şimdi lûgat çalışmalarını gözden geçirelim. Bir kelimenin manâsı nasıl tesbit edilir? Eti dilinin anlaşılmasında Hrozny tarafından 1915 te ilk adımlar atıldıktan sonra, bilinmeyen kelimelerin manâlarının tesbitinden bilhassa "kombine,, edici metoda başvurulmuştur: yani bilinmiyen bir kelimenin mümkünse hemen hemen geçtiği her yeri bir araya toblayıp karineden manâyı çıkarmağa çalışıp, kelimenin geçtiği heryere en uygun gelen anlamı koymak usulü. Bu yolun, bütün güçlüklerine rağmen tutulması lâzım gelen yegâne yol olduğu aşikârdır. Nisbeten az sayıda metinlerin neşredilmiş olduğu Hititoloji'nin ilk yıllar da, her Hititolog, metinlerde geçen kelimelerden tam dir fiş koleksiyonu yababilirdi, Ve bu toplama işini yeni çıkan bir eserle devam ettirebilenler, bugünde tam bir fiş koleksiyonuna maliktirler. Kırk cilt kadar metin hazinesi mevcut olan bugünde bu sahada ilmi çalışmalara başlayan bir kimse, böyle bir toplama işini baştan yapacak bir durumda değildir. İşte bu sebepten dolayı dünyanın bir yerinde, bütün meslekdaşlarının istifade edebileceği, aynı zamanda ileride yapılacak olan büyük Eti lüğatinin temelini de teşkil edecek olan merkezi bir lûgat koleksiyonu yapılmalıdır. Meselâ Egibtologlar böyle bir teşebbüste bulunmuşlar ve muvaffak, olmuşlardır: Berlin Akademisinde iki egiptolog idaresinde bir çok senelerin çalışma mahsulü olmak üzere Mısır lüğatinin toplama işi yapılmış ve hatta eserin büyük bir kısmı neşredilmiştir bile. Bu mesai bütün Egiptolojiyi tamamen yeni esaslara dayamıştır. Hititoloji'de de buna benzer bir işe başlanmıştır. Müteveffa Hans Ehelolf, Berlin müzesinde, neşredilmiş ve bir çok ta neşredilmemiş metinlerde geçen bütün kelimelerin fiş koleksiyonuna başlamış ve kısmen de yapmıştır. Hayâtı müddetince bu koleksiyondan istifade etmek isteyen meslekdaşlarına daima memnuniyetle yardım etmiştir, Ölümünden sonra bu mesai maatteessüf durmuştur. Fakat bukâdar ilerlemiş olan bu işe, harpden sonra devam etmek zaruridir ve belki de bu suretle Mısır lüğatindâ olduğu gibi milletler arası bir iş birliği elde edebilir. İşte bu iş dünyanın bütün genç Hititologları için verimli ödev olacaktır. Fâkat bu ileride yapılacak bir iş yerine gelinceye kadar başka yollara baş vurmak mecburiyeti vardır.

Daha evvel, her metin tercümesinde lûgat araştırmalarının lüzumlu olduğunu söylemiştik. Yukarıda bahsolunan metin tercümelerinde, birçok kelimelerin manâları, geçtikleri yerlerin çoğundan istifade edilerek tesbit edilmiş, birçok kelimeler içinde tahminler ileri sürülmüştür. Birçok neşriyatta dağınık bir halde duran büyük malzemeyi kolayca kullanılacak bir hale getirmek için, Amerikalı Sturtevant birkaç yıl evvel

işlenmiş olan bütün kelimelerin bir endeksini neşre başlamıştır. 1936'da "Hititte Glossary,, adlı eserinin ikinci tab'ı, 1939 da da eserin birinci tammamlaması çıkmıştır²⁴. İşte bu kitap, bugün bir lügat vazifesi görmek zorundadır. Fakat bunun hakikî mânâda bir lügat olmadığını dâima hatırdan tutmak lâzımdır. Bu eser, her kelimeyi değil, ancak mânaları, kat'î veya tahmini olarak tesbit edilen kelimeleri ihtiva eder. Aynı zamanda bilgilerin fikirlerini de verdiğiinden, tabiatile bir kelimenin çeşitli ahlamlarını verdiği gibi bazan da tenakuzlar ve hatta yanlışlara düşer. Kitabın asıl değeri bibliyografyasındadır. Evvelâ bu bibliyografya yardımıyla bir kelimenin işlendiği ilmî litaratür, sonrada bu literatürün yardımıyla kelimenin geçtiği asıl metinler bulunmuş oluyor. Velhasıl, bu Sturtevant lüğatinin kullanılışı öğrenilmeğe muhtaçtır. Bu kelimenin mânâsı, diğer her hangi bir lügatte olduğu gibi, gelişi güzel sayfayı çevirip bulmak değil, eserden kritik bir gözle istifade edilerek, ona göre tesbit edilmedir.

Böyle bir lüğatin Türkçesini yapmak borcumuzdur.; Çünkü eğer bu memlekette Hititoloji'den bir verim bekleniyorsa, bunu dar bir mütehasşislar çevresine inhisar ettirmemek, bilâkis araştırmaların sonuçlarını umumun istifade edeceği bir hale koymak lâzımdır. Bunun içindir ki Türk Dil Kurumu, Sturtevant'ın lüğatinin tercümesine karar vermiş ve işe başlatmıştır. Bu iş, zannedildiği kadar kolay değildir. Sturtevant'ın eserinin nasıl meydana getirildiği daima gözönünde tutulmalıdır. Meselâ bir kelimenin anlamı almanca yazılmış bir neşriyatta tesbit edilmiştir. Alman müellif, Etice kelimenin mânâsını Almanca bir kelime ile göstermiştir; Bu kelime, asıl mânâya pek yakın olmakla beraber tam olarak onu vermiyebilir de. Bu kelime Almandan Sturtevant tarafından İngilizceye çevrilmiştir; İngilizce kelime, belki de Almandan tamamen uyumuyabilir; ve bu İngilizce kelime bir de Türkçeye çevirilecek olursa, ozaman asıl doğru mânâdan üçüncü defa olarak uzaklaşmış olur, ve nihayet Türkçede, asıl Etice ile hiç te alâkası olmayan bir kelime ortaya çıkabilir. Bu tehlike ancak ve ancak, mütercimmin bir Hititolog olup mânâyı Etice metinlerle de kontrol edebilmesi veya doğrudan doğruya Etice'nin en uygun Türkçe mukabilini seçmesiyle bertaraf edilebilir.

C. Gramer: Gramerde de vaziyet aynı şekildedir, İstanbul Üniversitesindeki meslekdaşım Profesör Bossert, bundan bir kaç yıl önce Almanca ve Türkçe yazılan bir Eti gramerinin neşrine başlamıştır. Çok faydalı olan bu eserin maalesef ancak, isim ve sıfatların deklinasyon'unu ihtiva eden birinci kısmı çıkmıştır²⁵. Bu arada ise, Fried-

²⁴ E. H. Sturtevant, *A Hittite Glossary; Second Edition, Philadelphia 1936: Supplement to A Hittite Glossary, Philadelphia 1939.*

²⁵ H. Th. Bossert, *Etice Formlar Bilgisinin Örnek Derlemesi, Birinci kısım : Nominal Deklinasyon, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından, 1935.*

rich tarafından Almanca tam bir Eti grameri de neşrolunmuştur²⁶. Bu gramerin Türkçeye tercümesi düşünülebilirdi. Böyle bir tercüme filhakika morfolji kısmı için faydalı olabilir; fakat sentaks için bu nevi bir tercüme faydasızdır. Friedrich'in gramerinde ilk defa olmak üzere sentaks'a mufassal bir yer ayrılmıştır, fakat bu bahis tabiatile Alman dili bakımına göredir. Bu kısım kelime kelime tercüme edilecek olursa, Almancaya benzeyen fakat Türkçeden farklı olan Etice cümle yapıları meydana çıkarmıyacaktır. Meselâ Türkçedeki "bir kimseden bir şey almak,, yerine, Almâncada "jemandem etwas wegnehmen,, ve Fransızcada "prendre quelque chose à quelq'un,,denildiği gibi, Eticede de şahıs ablatif ile değil, datif ile gösterilir. Friedrich'in gramerinde bu mesele; Almançada Eticeden farklı olmadığı için meskût geçilmektedir; fakat Türk talebesi için yapılacak olan bir Eti gramerinde böyle bir mesele üzerinde durmak mecburiyeti vardır. Cümle yapısından da bir misal getirelim : Eticede, garp dillerinde olduğu gibi, birçok mütemmimacümler vardır: relatif cümleler, zaman ve sebep gösteren cümleler gibi. Türkçede, bilindiği üzere, bunun yerine "gördüğüm adam,, "gittiğim zaman,, "yaptığım için,, gibi ibareler vardır. Bu bahsi de, Türkçede, Fransızca Ve Almancada olduğundan daha başka türlü göstermek gerekir. Görülüyor ki, hiç olmazsa bu sentaks bahsinde, tercüme yerine, tamamen yeni, müstakil bir tetkike ihtiyaç vardır. İşte bu yurdun genç Hititologları için bir ödev daha.

Gelecek yazılarımızda, yukarıda anlatmaya çalıştığımız temeller üzerine kurulan araştırmaların ödev ve sonuçlarından sıra ile bahsedeceğiz.

Çeviren:

Mebrure Osman TOSUN
Sumeroloji ilmi Yardımcısı.

²⁶ J. Friedrich, *Hethitischer Elementarbuch, I. Teil : Kurzgefasate Grammatik (Indögermanische Bibliothek, Heidtberg 1940)..*

STAND UND AUFGABEN DER HETHITOLOGIE

von
Prof. Dr. H. G. GÜTERBOCK
(Zusammenfassung)

Bei diesem Überblick ist der Begriff Hethitologie absichtlich weit gefasst und die ganze vorklassische Altertumskunde Anatoliens einbezogen. Da die Texte das beste Mittel zum Eindringen in den Geist einer Epoche darstellen, beginnen wir den Überblick in diesem ersten Artikel mit den philologischen Grundlagen; der Stand der einzelnen Forschungsgebiete soll in den folgenden Artikeln dargestellt werden.

I. Philologie.

Mit hethitischer Philologie meinen wir hier die Philologie des Keilschrift - Hethitischen, Auf die hethitischen Hieroglyphen wird später eingegangen werden.

Ä- Die Texte. 1) Tafelfunde. Die hethitische Philologie beruht auf dem Tontafelfund von Boğazköy. Etwa 15000 dort gefundenen Tafeln stehen von anderen Fundorten nur sechs Stöck gegenüber¹ In Boğazköy haben zwei Serien von Grabungen stattgefunden; die erste unter der Leitung von Th. Makridi und Hugo Winckler in den Jahren 1906, 1907, 1911 und 1912, die zweite unter der Leitung von Kurt Bittel von 1931-1939. Die Tafeln aus der ersten Grabungsserie sind Eigentum des Museums Istanbul, die aus der neuen Grabungsserie werden in Ankara aufbewahrt. — In Boğazköy sind Tontafeln an verschiedenen Stellen gefunden worden; von Makridi an drei Stellen 1. in einem Gebäude am Westrand der Burg Büyükkale, 2. in einem der Magazine des Grossen Tempels, 3. in einem Gebäude unbekannter Bestimmung am Fuss des Burgberges, oberhalb des Grossen Tempels. Bittel hat bei Nachgrabungen an den gleichen Orten noch Tafeln gefunden, ausserdem aber in der Südostecke der Burg noch ein viertes Archiv aufgedeckt. Fundbeobachtungen liegen nur von Bittels Grabungen vor, Bei den neuen Grabungen zeigte sich, dass an diesen Stellen Tafeln fast aller Gattungen gefunden wurden, man also nicht etwa zwischen einem Tempel- und einem politischen Archiv unterscheiden kann. Nur etliche begrenzte Textgattungen, wie der grosse Text des Hattusili oder das Kumarbi - Epos, sind auf der Burg gar nicht gefunden worden, sodass man wohl annehmen darf, dass Makridi diese Texte im Tempelmagazin gefunden hat.

¹ Die Anmerkungen stehen beim türkischen Text. ,

2) *Textveröffentlichungen*; Die Deutsche Orient - Gesellschaft hat sechs, das Berliner Museum bisher 33 Bände. Keilschriftausgaben veröffentlicht² Dazu kommt je ein Band mit Tafeln in London und in verschiedenen öffentlichen und privaten Sammlungen³. Eine Keilschriftedition des Museums Istanbul ist 1944 erschienen⁴.

3) *Transkriptionen und Übersetzungen*. Während die eben genannten Veröffentlichungen die Texte nur in Keilschrift bringen, ist die Herstellung einer wissenschaftlichen Transkription und einer Übersetzung einem besonderen Arbeitsgang vorbehalten; denn bei der Transkription sollen möglichst alle Exemplare eines Textes berücksichtigt werden, wodurch wertvolle Ergänzungen und Varianten gewonnen werden, und keine Übersetzung ist ohne ausführliche Begründung und lexikalische Untersuchungen zu einzelnen Wörtern möglich. Die bisher in Transkription und Übersetzung zugänglichen Texte sind folgende:

a) *Historische Texte*. Diese wurden zuerst bearbeitet, da sie als Quellen am wichtigsten sind und da sie ausserdem sprachlich die wenigsten Schwierigkeiten bieten. Erschienen sind: der schon erwähnte Erlass des Hattusili⁵; die Annalen des Mursili⁶; eine Anklageschrift gegen einen abtrünnigen Vasallen aus den letzten Zeiten des Reiches⁷; Staatsverträge in akkadischer⁸ und hethitischer Sprache⁹; - alle Texte, die das Land Ahhiyava erwähnen (sie sind von besonderem Interesse, weil man in diesem Lande das mykenische Griechenland erblicken konnte)¹⁰; aus der Zeit des Alten Reiches - sind übersetzt: der Erlass Hattusili's I. über die Einsetzung seines Nachfolgers¹¹; der Erlass des Telipihü, der einen historischen Überblick über das Alte Reich gibt und die Erbfolge regelt¹²; die Inschrift des Königs Anitta von Kussar¹³; mehr oder weniger sagenhafte Bericht über Ereignisse der Vergangenheit¹⁴.

b) *Gesetze*. Bisher liegen drei Übersetzungen vor, die aber bei der Schwierigkeit des Textes nicht als endgültig betrachtet werden können¹⁵. Eine neue Übersetzung ist angekündigt, aber noch nicht erschienen¹⁶.

c) *Religiöse Texte*. In neuerer Zeit sind einige Beschwörungsrituale bearbeitet worden¹⁷. Daneben spielen Festbeschreibungen eine grosse Rolle, ja sie machen den grossten Teil aller bisher gefundenen Tafeln aus. Die Serie eines der wichtigsten Feste, des Festes der AN. TAH. ŞUM-Pflanze, wurde an unserer Fakultät als Doktorarbeit zusammengestellt und übersetzt; eine Zusammenfassung ist in Band II» Heft 1, S. 57 in dieser Zeitschrift, erschienen; die Arbeit selbst soll als Dissertation gedruckt werden¹⁸. Auch einige Gebete sind bearbeitet¹⁹.

Ferner liegt eine Tafelserie, die von dem Training der Kriegswagen-Pferde handelt, in Uraschrift und Übersetzung vor^{19 a}.

d) *Literarische Texte*. Hier handelt es sich im wesentlichen um Mythen und Epen. Die hethitischen Bruchstücke des Gilgamesch-Epos sind bearbeitet²⁰. Die letzte Gesamt-Übersetzung des babylonischen

Epos von A. Schott erschien in Reclams Univesal-Bibliothek. Unteir Benützung dieser deutschen Übersetzung, aber im wesentlichen aof einer neuen Übersetzung Landsbergers beruhend, ist von M. Ramazunoğlu eine türkische Übersetzung des Epos veröffentlicht worden²¹. Der hethitische Mythos von Kampf des Wettergottes mit der Schlange III luyanka ist übersetzt²².. In letzter Zeit ist der Mythos vom verschwundenen und wiedefge.fundenen Gott neu auf Grund aller Fragmente unterSucht worden²³.

Diese in europâischen Sprachen erschienenen Übersetzungen auch türkischen Lesern zugânglich zu machen, ist sehr erwünscht. Man darf sich aber dabei mit einer einfachen Übersetzung aus der modernen Sprache nicht begnügen; die Übersetzung der Texte müsste zugleich auf den neusten Stand der Wissenschaft gebracht werden, und das kann nur ein türksicher Hethitologe, der in der Lage ist, die vohandenen Übersetzungen zu kontrollieren.

B. Lexikon. Seit der ersten Erschliessung -der hethitischen Sprache durch Hrozny im Jahre 1915 ist zur Bedeutungsbestimmung von Wörtern die kombinatorische Methode angevvandt worden. Dazu sind umfangreiche lexikalische Sammlungen nötig, die heute der einzelne kaum noch herstellen kann. Eine zentrale Sammlung ist daher notwendig. Als Beispiel ist auf das Ägyptische Wörterbuch hinzuweisen, das von der Berliner Akademie in Zusammenarbeit mit Gelehrten der ganzen Welt geschaffen ist. Eine ähnliche Sammlung für das hethitische Lexikon ist von dem verstorbenen H. Ehelolf in Berlin begonnen worden. Auch diese Arbeit kann und muss nach seinem Tode in der Form internationaler Zusammenarbeit weitergeführt werden. - Bis zur Fertigstellung eines grossen Wörterbuchs dient als lexikalisches Hilfsmittel das Hittite Glossary von Sturtevant²⁴. Dieses Buch ist kein eigentliches Lexikori, sondern enthält nur die bisher ermittelten Wbrt-bedeutungen mit umfassenden Literaturangaben. Bei seiner Benutzung muss man in vielen zweifelhaften Fâuen mit Hilfe der Literatur möglichst bis zu den Originaltexten vordringen, um die genaue Bedeutung eines Wertes zu ermitteln. Für die Bedürfnisse des Landes ist eine türkische Ausgabe von Sturtevants Werk sehr zu wünschen; denn nur.. wenn sie ihre Ergebnisse ejnem weiteren Kreise zugânglich macht, erfüllt die Beschäftigung mit der Hethitologie ihren Sinn. Die Türkische Sprachkommission (Türk Dil Kurumu) hat eine Übersetzung von Sturtevant's Glossary in Auftrag gegeben. Auch diese Übersetzung kann aber nur dann richtig ausgeführt werden, wenn die Bedeutung jedes Wortes aus den Texten selbst ermittelt wird; einfache Übersetzung aus dem Englischen führt zu leicht zu Bedeutungsverschiebungen, umsomehr als Sturtevant selbst vieles bereits aus dem Deutschen übersetzt hat. Diese Kontrollarbeit ist noch zu leisten.

C. *Grammatik*. Hier liegen die Dinge ähnlich wie beim Wörterbuch. Von der deutsch und türkisch abgefassten Grammatik von Börsert ist leider nur der erste Teil mit der Nominalflexion erschienen²⁵. Inzwischen ist eine neue Grammatik von Friedrich erschienen²⁶. Auch diese Grammatik kann nicht einfach ins Türkische übersetzt werden, sondern man müsste auf ihrer Grundlage eine hethitische Grammatik in türkischer Sprache schreiben, in der viele Teile, vor allem die Syntax, vom Standpunkt des Türkischen aus neu zu verfassen wären. Eine weitere lohnende Aufgabe für die jungen Hethitologen dieses Landes !